

Історичні, філософські, правові й організаційні проблеми фізичної культури

УДК 796.01

Надія Ашишок

Фізичне виховання дітей у контексті гуманістичної парадигми

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. В Україні за часи незалежності відбулися кардинальні перетворення в політичній, правовій, організаційній та економічній сферах. Результатом визнання державою того факту, що ці зміни в суспільстві зумовлюють реформування освіти й необхідність визначення сучасних освітніх принципів, стало прийняття Закону України “Про освіту” [6], “Національної доктрини розвитку освіти” (2002 р.) та державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”) [4]. В основі концептуальних положень реформування українського освітнього простору лежать ідеї гуманістичної освітньої парадигми, які близькі й зрозумілі кожному громадянину, та, завдяки своїй людяності й доступності, заволоділи суспільством.

Важливим складником гуманістичної освітньої парадигми є піклування про здоров’я дітей. Актуальність такого піклування незаперечна, адже, за даними соціологічних досліджень, близько 90 % школярів мають відхилення в здоров’ї, понад 50 % – незадовільну фізичну підготовку, майже 60 % – низький рівень фізичного розвитку. Щороку лави Збройних сил України за станом здоров’я не поповнює кожен четвертий юнак призовного віку [3]. Про збереження й зміцнення здоров’я українського народу йдеться і в згаданих документах, і в Конституції України, Концепції національного виховання, цільовій комплексній програмі “Фізичне виховання – здоров’я нації”, Національній програмі “Діти України” [9].

Роль фізичного виховання у всесторонньому розвитку дітей була предметом вивчення в працях М. Віленського, В. Черняєва, Т. Денисовець, Н. Довгич, В. Оржеховської, Л. Сминовської та ін. [1; 2; 3; 5; 7]. Інтерес науковців до проблем фізичного виховання свідчить про її актуальність. Наша стаття присвячена аналізу саме цих проблем.

Завдання дослідження – здійснити аналіз розвитку фізичного виховання дітей у контексті гуманістичної освітньої парадигми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Серед прибічників гуманістичної парадигми немає єдиної думки щодо її змісту. Ця парадигма представлена різноманітними моделями освіти й виховання. Єдине, що об’єднує представників вищезначеної парадигми, – це гуманістичне ставлення до дитини як суб’єкта життя, вільної та духовної особистості з її індивідуальними потребами в саморозвитку, визнання її права на особливий особистісний розвиток (інтелектуальний, моральний, фізичний, естетичний) [8]. У гуманістичній парадигмі особистість розглядається як особа із властивими лише їй здібностями й можливостями – інтелектуальними та фізичними, зі суб’єктивним досвідом (досвідом життєдіяльності, надбаного дитиною у навчально-виховних закладах і поза ними, у родині, соціокультурному оточенні, у процесі сприйняття та розуміння нею світу людей і речей).

Відзначимо деякі особливості фізичного виховання в контексті цієї парадигми.

Фізичне виховання як складник цієї парадигми спрямоване на формування у свідомості вихованця знань про корисність цього виховного напрямку для нього особисто, прищеплення здорового спо-

собу життя в його інтересах. Варто відзначити, що йдеться не про абсолютно новий зміст фізичного виховання, а лише про зміщення акцентів у його реалізації. Фізичний розвиток людини, стан її здоров'я, який має безпосередній зв'язок із цим розвитком завжди усвідомлювалися як цінність для суспільства в конкретного індивіда. Фізичне виховання виникло як феномен соціального життя. Практики та дослідники фізичного виховання визначали його мету й завдання на різних етапах розвитку суспільства, способи, методи та форми організації фізкультурної, оздоровчої, спортивної практики в контексті суспільної дійсності. Джерелом ідеї фізичного виховання послугувала антична традиція пайдейї – цілісного, усебічного виховання особистості, її “душі й тіла”, переконаність у тому, що педагогічний ідеал досягається лише в гармонійному поєднанні інтелектуального, морального та фізичного розвитку людини. Згодом про фізичні вправи, їхнє значення для розвитку та зміцнення людського організму писали італійські мислителі й педагоги Відродження – Е. Пікколоміні, Л. Альберті, П. Верджеріо, М. Пальмієрі та ін., а природознавці й лікарі зробили спробу підвести під їхні ідеї власне обґрунтування. Ідея виховання “душі й тіла” стала одним із найважливіших пріоритетів європейської гуманістичної педагогіки, розвиток якої припадає на епоху Відродження, перехідну від Середньовіччя до Нового часу. Слід відзначити два моменти в підходах гуманістів до фізичного виховання. По-перше, Еразм Роттердамський та інші педагоги того часу наголошували на помірності навантажень на дітей, урахуванні їхніх вікових й індивідуальних особливостей. “Адже ми не атлета формуємо”, – писав Еразм у трактаті “Про виховання дітей” (1529 рік). “Для людини достатньо мати міцне здоров'я, навіть якщо вона не володіє тілесною силою, міцністю Мілона (напів-легендарного давньогрецького атлета, який міг підняти дорослого бика)” [10, 246–296]. По-друге, фізичне виховання розглядалося вже тоді не як самоціль, а в органічному взаємозв'язку з іншими напрямками гармонійного виховання особистості – розумовим, моральним, соціально-етичним, естетичним, трудовим. Протягом багатвікової історії людства на різних етапах розвитку суспільства вивченню проблем здоров'я завжди приділялася велика увага. Представники різних наук та фахів робили спроби проникнути в таємниці феномену здоров'я, визначити його сутність і знаходити засоби для збереження. Завдання гуманістичної педагогіки – підготувати активну, соціально зорієнтовану людину, здатну до діяльності в різних сферах суспільного життя. У контексті цієї педагогіки у фізичній культурі обізнаність особистості в засобах власного фізичного становлення й збереження здоров'я потрібно розглядати як інтегративний результат освітнього процесу, який спрямований на формування самовизначення людини у фізичній культурі, перетворення процесу виховання в самовиховання, освіти – у самоосвіту, удосконалення – у самовдосконалення [2, 2–6].

Усвідомлення необхідності підтримувати фізичну форму та життєвий тонус кожною особистістю актуалізує потребу у фізичних вправах, загартуванні, що сприятиме профілактиці хвороб, адже протягом 10-річного періоду поширеність хвороб серед населення України зросла. Якщо в 1991 р. її рівень становив 120,4 тис. осіб на 100 тис. населення, то у 2000 р. він досягнув 148,1 тис. Збільшення поширеності хвороб в окремих вікових групах населення має суттєві відмінності. Найбільшими темпами зросла поширеність хвороб серед підлітків (на 73,7 %), найменшими – серед дітей (на 13,1 %) [11].

Чимало робиться для покращення становища, що склалося. Із початку 80-х років ХХ ст. орієнтиром для вдосконалення політики в галузі охорони здоров'я члени Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я (ЄРБ ВООЗ) упровадили загальноєвропейську політику “Здоров'я для всіх”. Україна одна з перших серед нових держав пострадянського простору заявила про наміри дотримуватися цієї політики. Для розв'язання проблеми збереження й підвищення рівня здоров'я та працездатності людини, продовження її життя в масштабах держави створено систему охорони здоров'я, яка включає такі підсистеми: санітарно-профілактичну, лікувально-профілактичну, фізкультурно-оздоровчу, санітарно-курортну, аптечну, науково-медичну, санітарно-епідеміологічну [11]. У державі розроблено та втілено в життя низку державних програм: “Діти України”, “Комплексні заходи боротьби з туберкульозом” тощо.

Звісно, якщо в країні обмежуватимуться лише медичними заходами, профілактика хвороб не буде успішною. Лише реалізація спільних для освітян і медиків програм, у яких громадяни, озброєні відповідними знаннями, беруть активну та усвідомлену участь, дасть змогу суттєво покращити здоров'я народу загалом і кожного громадянина зокрема.

Отже, зміщення акцентів у здійсненні фізичного виховання в наш час репрезентується тим, що освітня парадигма у сфері фізичного виховання дітей набуває ознак гуманістичності й передбачає переорієнтацію з формування гармонійно розвинутої людини як повноцінного представника суспільства зі стандартними параметрами фізичного розвитку на особистість, яка власними зусиллями

досягає гармонійного розвитку фізичних, психічних та духовних якостей на основі лише її притаманних здібностей і можливостей. Звісно, викладене не означає, що соціальна інтеграція в суспільство виключається. Навпаки, фізичне виховання в контексті гуманістичної освітньої парадигми покликане сприяти інтеграції у суспільство кожної людини незалежно від її фізичного потенціалу.

Розв'язання завдань цієї парадигми зумовлює необхідність пошуку нових напрямів роботи викладачів фізичної культури в навчальних закладах; упровадження роботи в секціях і оздоровчих групах, зміст якої повинен визначатися не іззовні, а залежно від потреб вихованців; зменшення наповнюваності в класах і студентських групах; зміни авторитарної ролі викладачів фізичної культури, які працюють фронтально з групою вихованців із різними фізичними можливостями й станом здоров'я, на роль наставника, котрий працює з дітьми з однаковими потребами у фізичному розвитку, психолога, реабілітолога.

Спрямованість фізичного виховання на індивідуальний інтелектуальний розвиток для отримання вихованцями потрібних знань про засоби власного фізичного вдосконалення та збереження здоров'я повинна доповнюватися спрямованістю на формування у свідомості дітей морально-етичних цінностей.

У системі чеснот, які поцінуються будь-якою цивілізованою нацією, особливе місце відводиться здоров'ю людей і здоровому способу їхнього життя. Для успішного розв'язання питань, що стосуються стану здоров'я в сучасному суспільстві, важливе значення має усвідомлення кожною людиною загальних закономірностей формування здоров'я, динаміки його основних показників, самоцінності здоров'я. У працях дослідників визначено чинники, що впливають на стан здоров'я, а саме: спосіб життя – до 50 %, вплив навколишнього середовища – до 20 %, спадковість – до 20 %, доступність і якість медичної допомоги – до 10 % [11]. Як бачимо, усвідомлення в період дитинства та юнацтва необхідності здорового способу життя може суттєво покращити стан здоров'я кожного громадянина й суспільства загалом, адже стан здоров'я залежить не лише від етіологічних, тобто причинних факторів, які безпосередньо обумовлюють розвиток і вираження патологічного процесу (хвороби), а й від факторів ризику, які не є причиною захворювання, але сприяють, посилюють дію етіологічних факторів. Наприклад, збудники інфекційних хвороб, токсичні речовини, вібрація є причиною певних захворювань – грипу, туберкульозу, отруєння ртуттю, вібраційної хвороби, – а зайва маса тіла, паління, малорухливий спосіб життя можуть збільшити ймовірність захворювань (гіпертонію, ішемічну хворобу серця тощо), тобто впливати на частоту захворювань серцево-судинної системи й негативно посилювати їхній перебіг. Алкоголь також може служити фактором ризику, який інтенсифікує несприятливу дію хімічних речовин, що діють на нервову систему, а паління – на речовини, які вражають переважно легені та дихальні шляхи. Варто відзначити, що для України характерна поширеність наркологічних хвороб – хронічного алкоголізму та алкогольних психозів. Нині в країні нараховується 672 тис. хворих на цю недугу. Високими темпами зростає захворюваність населення на наркоманію, набуваючи соціального значення. Так, у 2000 р. частота появи наркотичної залежності склала 22,6 випадків на 100 тис. осіб [11]. Незадовільний спосіб життя частини громадян України можна розглядати не лише з погляду морально-етичного, а й демографічного, адже, як стверджують науковці, якщо не відбудуться зміни в способі життя українців на краще, ймовірність померти, не доживши до 60 років, для сьогоднішніх 16-річних юнаків та дівчат у 2026 р. становитиме 16–21 % [11].

Основне завдання фізичного виховання – сприяти вихованню гармонійно розвинутої особистості, не лише фізично розвинутої й здорової, а й доброзичливої, товариської, здатної прийти іншій людині на допомогу. Ідея гуманізації сучасного фізичного виховання в межах освітньої парадигми передбачає зміни не лише в процесі його організації, а й у суспільстві. Зокрема, реалії нашого життя вимагають трансформування суспільного ідеалу людини. Таким ідеалом повинна стати людина, котра піклується про власне здоров'я та здоров'я інших людей, фізично розвинута в міру своїх можливостей, здатна до інтелектуальної роботи відповідно до своїх здібностей, комунікабельна, милосердна, чуйна особа, яка поділяє загальнолюдські цінності. Роль викладачів із фізкультурного виховання в цьому контексті полягає в їхній здатності пропагувати цей ідеал, виконувати для своїх вихованців функцію “сенсеїв” (у японській мові слово дослівно означає “народжений раніше, старший” і використовується як увічливе звертання до старшої за віком людини, котра навчає “школи життя”), які вважають, що головне не допомогти учням опанувати певні прийоми, стати сильним і вмілим, а досягнути гуманістичну мету життя, для здійснення якої потрібно бути і сильним, і вмілим.

На завершення варто відзначити, що впровадження гуманістичної освітньої парадигми передбачає не лише відповідне законодавчо-правове забезпечення (на сьогодні таких документів напрацьовано чимало) і науково-методичне обґрунтування, а й фінансову підтримку з боку держави. Проте, слід зауважити, що за витратами на охорону здоров'я серед 45 країн Європи Україна на 41-му місці. Цей показник в Україні порівняно з найбільш благополучною країною – Німеччиною, – нижчий більш ніж у три рази! [11].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Звісно, аналізована нами парадигма освіти є парадигмою майбутнього, хоча вже зараз є можливість утілити деякі з її ідей, згідно з якими передбачено не замовлене суспільством формування всебічно розвинутої особистості, а створення для неї умов, у яких вона завдяки власним зусиллям зможе досягти гармонійного розвитку фізичних, психічних та духовних якостей на основі лише для неї властивих здібностей і можливостей із метою подальшої самореалізації й самоствердження в суспільстві.

Список використаної літератури

1. Виленский М. Я. Физическая культура в гуманитарном образовательном пространстве вуза / М. Я. Виленский // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1996. – № 1. – С. 27–32.
2. Виленский М. Я. Оценка гуманитарной ценности содержания образования по физической культуре в вузе / М. Я. Виленский, В. В. Черняев // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2004. – № 3. – С. 2–6.
3. Денисовець Т. Розвиток фізичного виховання молоді у контексті гуманістичних принципів епохи відродження / Т. Денисовець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url>
4. Державна національна програма “Освіта”. Україна ХХІ століття. – К. : Либідь, 1994.
5. Довгич Н. Гуманистическое содержание физической культуры и спорта / Н. Довгич, Л. Сминовская // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – Луцьк, 2002. – Т. 1. – С. 16–18.
6. Закон України “Про освіту” № 1801 – IV (1801 – 15) від 17.06.2004. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>
7. Оржеховська В. М. Педагогіка здорового способу життя / В. М. Оржеховська // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. – К.: Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. – Вип. 48. – С. 3–7.
8. Особистісно орієнтоване виховання у площині парадигми гуманізації. Режим доступу : <http://izmix.org.ua/stat.php?id=5>.
9. Про Національну програму “Діти України” : Указ Президента України № 63/96 від 18.01.1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=63%2F96>
10. Роттердамский Э. О воспитании детей / Эразм Роттердамский // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV–XVII вв.). – М. : Изд-во УРАО, 1999. – С. 246–296.
11. Стан здоров'я населення України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://5ka.at.ua/load/bezpeka_zhittedijalnosti/stan_zdorov_39_ja_naselenija_ukrajini_referat/

Анотації

У статті розглянуто теоретичні питання, пов'язані з фізичною культурою особистості в контексті гуманістичної парадигми освіти. Проблема здоров'я та здорового способу життя завжди була й буде пріоритетною в розвитку будь-якого суспільства. Для формування повноцінного, багатогранного розвитку особистості неодмінною складовою частиною виступає здоров'я людини. Аспекти здоров'я людини – духовний, соціальний, психологічний, інтелектуальний, емоційний, фізичний й особистісний – однаково важливі та взаємопов'язані.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, фізична культура, розвиток, гуманізм, особистість.

Надежда Ашшток. Физическое воспитание детей сквозь призму гуманистической парадигмы образования. *В статье рассматриваются теоретические вопросы, связанные с физической культурой личности сквозь призму гуманистической парадигмы образования. Проблема здоровья и здорового образа жизни всегда была и будет приоритетной в развитии любого общества. Для формирования полноценного разностороннего развития личности неперемной составляющей выступает здоровье человека. Аспекты здоровья человека – духовный, социальный, психологический, интеллектуальный, эмоциональный, физический и личностный – одинаково важны и взаимосвязаны.*

Ключевые слова: здоровье, здоровый образ жизни, физическая культура, развитие, гуманизм, личность.

Nadiya Ashytok. Physical Ducation of Children Through the Prism of Humanistic Paradigm of Education. *A problem of health and healthy lifestyle always was and will be priority in development of any society. For forming an adequate, diversified personality specila attention is given to human's health. Aspects of human health are equally important and interrelated. These aspects are spiritual, social, psychological, intellectual, emotional, physical and personal.*

Key words: health, healthy lifestyle, physical culture, development, humanism, personality.